

lääkintöneuvos Helena Vormaa
lääkintöneuvos Katri Makkonen
erityisasiantuntija Riina-Maria Leskelä
erityisasiantuntija Kirsi Paasovaara
nvm Maire Kolimaa

21.10.2020

Eduskunnan kunta- ja terveysjaosto

Asia: HE 146/2020 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2021

Teema: Mielenterveyspalvelut; Perustason mielenterveyspalveluiden riittävyys ja vahvistaminen, mahdollisuudet hoitojonojen purkamiseen sekä sote-keskusten ja mielenterveystyön kehittäminen

1. Perustason mielenterveyspalveluiden riittävyys ja vahvistaminen

Mielenterveyspalvelujen suurimmat kehittämistarpeet liittyvät palvelujärjestelmän hajanaisuuteen ja perustasolla toteutuvan hoidon vähäisyyteen. Hajanaisesta palvelujen organisoimisesta aiheutuu päällekkäisiä ja puuttuvia palveluja, epäselviä hoitopolkuja ja väärin ajoittuvia palveluja. Perusterveydenhuollon rooli hoidossa on jäänyt niukaksi, toisin kuin somaattisissa terveysongelmissa.

Nuorten palvelujärjestelmä on erityisen hajanainen ja puutteellinen. Vaikka kouluterveydenhuollossa sekä oppilas- ja opiskeluhuollossa henkilöstömitoitukset on kohdistettu lähinnä ennalta ehkäiseviin palveluihin, vähintään noin viidenneksen kouluikäisistä on arvioitu olevan kouluterveydenhuollon kohdennetun tuen piirissä. Perusterveydenhuollossa ei käytännössä ole kouluikäisille muita hoitoa tarjoavia palveluja. Suurin osa alle 13-vuotaille tarjottavasta mielenterveyshoidosta toteutuu tällä hetkellä perheneuvoloissa. Opiskelijoilla mielenterveyshäiriöiden perustason hoito on osa lakisääteistä opiskeluterveydenhuoltoa. Nykyisen käytännön mukaan perustason hoitoa tarvitseva opiskelija usein kuitenkin lähetetään hoitoon muualle.

Mielenterveyshäiriöiden hoitoa ei nykyisin ole riittävästi saatavilla. Hoidon tarvetta voidaan arvioida niiden vuosittaisen ilmaantuvuuden kautta. Esimerkiksi on arvioitu, että masennukseen sairastuu vuosittain 2,7 % ja ahdistuneisuushäiriöihin 2,9 % aikuisväestöstä. Vaikka huomioon otettaisiin häiriöiden yhteisilmaantuvuus ja se, että kaikki eivät halua hoitoa, vuosittain hoidettavien määrä olisi yli 100 000 henkilöä. Kouluikäisillä nuorilla suuntaa antavana arviona vuosittaisesta

ilmaantuvuudesta voidaan käyttää masennukselle 2 % ja ahdistuneisuushäiriöille 3.5 % ikäluokasta. Tällä perusteella masennukseen kohdistuvien interventoiden tarvisijoita olisi enimmillään noin 7000 ja ahdistuneisuushäiriöihin kohdistuvia interventioita tarvitsisi enimmillään noin 12 000 ikäluokan nuorta.

Erityisesti vaativaa monialaista asiantuntemusta tarvitsevien lastensuojelun asiakaslasten oikeus tarvitsemiinsa mielenterveyspalveluihin ja psykiatriseen hoitoon ei toteudu riittävästi.

Hallitusohjelmaan on kirjattu, että laaditaan aiempaa valmistelua hyödyntäen mielenterveysstrategia, joka näkee mielenterveyden pääomana, turvaa mielenterveysoikeudet ja –palvelut, linkittää ne olemassa oleviin rakenteisiin, ehkäisee itsemurhia ja vahvistaa ammattilaisten osaamista. Samalla uudistetaan mielenterveys- ja päihdelainsäädäntö. Hallitusohjelman mukaan sosiaali- ja terveyskeskuksen tarjoamiin palveluihin kuuluvat muun muassa perustason mielenterveys- ja päihdepalvelut. Lisäksi hallitusohjelman mukaan muun muassa madalletaan lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden saamisen kynnystä, parannetaan oikea-aikaisuutta ja saatavuutta osana peruspalveluja.

Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma julkaistiin helmikuussa 2020. Vuosina 2020–2022 toimeenpano painottuu palvelujen kehittämiseen osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus –ohjelmaa.

Lisäksi mielenterveysstrategiaa toimeenpannaan erillisillä valtionavustushankkeilla. Vuoden 2020 valtionavustushauissa oli haettavana noin 4,6 miljoonaa euroa itsemurhien ehkäisyyn, enintään 4,5 miljoonaa euroa mielenterveysosaamisen vahvistamiseen kunnissa ja noin 5 miljoonaa euroa työelämään kuntouttavien mielenterveyspalvelujen pilotointiin. Lisäksi sosiaali- ja terveysministeriössä valmistellaan työelämän ja hyvän mielenterveyden toimenpideohjelmaa, jonka rahoitus on 4 miljoonaa euroa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle on sovittu kansallisesti keskitettyjä mielenterveysstrategian toimeenpanon tehtäviä, kuten opintojen ja työn ulkopuolella olevien (NEET) nuorten perustason mielenterveys- ja päihdepalvelujen organisoimista koskeva selvitys.

2. Mahdollisuudet hoitojonojen purkamiseen

Koronaviruspandemia on aiheuttanut terveydenhuoltoon hoitovelkaa ja sosiaalihuoltoon palveluvelkaa. Sekä perusterveydenhuollon että erikoissairaanhoidon hoitoonpääsyyn on syntynyt monilla alueilla jonoa. Tämänhetkinen perusterveydenhuollon 3 kuukauden määräaika kiireettömään hoitoon eli hoitotakuu on usein potilaan näkökulmasta pitkä. Osana sosiaali- ja terveydenhuollon uudistusta hallitus valmistelee hoitotakuun tiukentamista niin, että perusterveydenhuollon kiireettömään hoitoon pääsisi jatkossa seitsemän vuorokauden sisällä hoidon tarpeen arviosta. Perusterveydenhuollon hoitotakuu koskee sekä somaattisia että psyykkisiä terveysongelmia.

Yleensä mielenterveyshäiriöiden arvioinnin ja hoidon aloituksen olisi toteuduttava nopeasti, jotta häiriö ja sen psykososiaaliset seuraukset eivät vaikeutuisi. Oikea-aikaiseen ja tarpeen mukaiseen hoitoon pääsyn kannalta on oleellista määritellä alueellisesti erityistason ja perustason välinen yhteistyö, konsultaatiotuki, hoitovastuun jakautuminen ja ensisijaiset hoitovastuut, niin että työnjaossa otetaan myös huomioon alueen palveluntuottajien osaaminen.

Hallitusohjelman mukaisesti Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman alueellisten valtionavustushankkeiden kautta uudistetaan toimintamalleja ja parannetaan siten myös hoidon saatavuutta.

Hallitus sitoutuu purkamaan hoito- ja palveluvelkaa 450 miljoonan euron kokonaisuudella vuosina 2021–2023. Samalla on tarkoitus toteuttaa ohjausmekanismi, joka varmistaa sen, että kokonaisuuteen kohdennetut resurssit vähentävät aidosti hoito- ja palveluvelkaa.

3. Sote-keskusten ja mielenterveystyön kehittäminen

Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelma toteutetaan alueellisina hankekokonaisuuksina, joihin sosiaali- ja terveysministeriö myöntää valtionavustusta. Merkittävä osa hallitusohjelman mukaisesta mielenterveysstrategian toimeenpanosta toteutetaan osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelmaa. Siinä vahvistetaan päihde- ja mielenterveyspalveluiden saatavuutta perustasolla. Se tarkoittaa psykoterapioiden ja psykososiaalisten menetelmien saatavuuden parantamista sekä perustason ja erikoissairaanhoidon yhteistyörakenteen parantamista häiriöiden tunnistamisen ja kokonaishoidon toteuttamisen tueksi.

Kaikkien alueiden hankekokonaisuuksissa pakollisena osana on psykososiaalisten menetelmien saatavuuden parantaminen nuorten perustason palveluissa. Tavoitteena on, että koulu- ja oppilaitosympäristöissä otetaan käyttöön yleisimpien mielenterveyshäiriöiden ennaltaehkäisyyn ja hoitoon soveltuvia menetelmiä. Pitkän aikavälin tavoite on tuoda perustasolle käyttöön menetelmiä, jotka soveltuvat yleisimpien häiriöiden hoitoon, varmistaa alueellinen kattavuus ja menetelmäosaamista ylläpitävä yhteistyörakenne. Tässä alueet toimivat yhteistyössä viiden yliopistollisen keskussairaalan lasten, nuorten ja perheiden vaativimpien palveluiden osaamiskeskusten kanssa.

Lisäksi alueet ovat kohdentaneet kehittämistoimia muiden ikäryhmien helposti saavutettaviin mielenterveys- ja päihdepalveluihin ja palveluintegraation parantamiseen kunkin alueen tarpeiden mukaisesti.

Tämän lisäksi alueet ovat kohdistaneet kehittämistoimia Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman osana perhekeskusten kehittämiseen ja matalan kynnyksen mielenterveyttä tukevien ja edistävien palvelujen parantamiseen. Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman toimeenpanossa

valtionavustuksen hakuvaiheessa määriteltiin tavoitteeksi varhainen puuttuminen ja tuki. Keskeistä on integroida eri tahojen työ, mikä tapahtuu tukemalla lasten, nuorten ja perheiden hyvää arkea. Tämän toteutetaan esimerkiksi tuottamalla lasten ja nuorten matalan kynnyksen mielenterveyttä vahvistavia palveluja koulujen ja oppilaitosten yhteydessä sekä osana monialaisia yhteisiä toimintoja kuten Ohjaamoja.

Tammikuussa avautuneessa vuoden 2020 Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystyön -ohjelman valtionavustushaussa haettavana oli yhteensä 70 miljoonaa euroa, ja haun painotus oli erityisesti palveluiden saatavuutta edistävissä toiminnoissa perusterveydenhuollossa, sosiaalihuollossa, mielenterveyspalveluissa ja monialaisessa kuntoutuksessa. Vuosina 2021 ja 2022 voidaan myöntää täydentäviä valtionavustuksia valtion talousarvion niin salliessa. Täydentävissä hakuissa voi olla muita painotuksia.

Terveystyön ja hyvinvoinnin laitos tukee hankkeiden toimeenpanoa, millä voidaan varmistaa oikeasuuntainen eteneminen kaikilla alueilla. Mielenterveyspalveluihin kohdistuvien toimenpiteiden toteutumista seurataan osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystyön -ohjelman seuranta- ja arviointia. Hankkeet raportoivat kuukausittain etenemisestä ja vuosittain seurataan muutosta palvelutoiminnassa kansallisilla seurantamittareilla.